

Anatol Bodanko

Bolesław Błażek – pionier polskiej psychologii wychowawczej

Nauczyciel i Szkoła 1 (49), 159-165

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anatol BODANKO

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Bolesław Błażek – pionier polskiej psychologii wychowawczej

Okres narodzin polskiej psychologii eksperymentalnej datuje się na ostatnie dziesiątki lat XIX wieku. W tym czasie Wilhelm Max Wundt (1832–1920)¹ w Lipsku w 1879 roku uruchamia pierwszą na świecie pracownię psychologii eksperymentalnej, w której do 1906 roku pracuje m.in. 35 Polaków². Powstaje sporo pozycji w światowej literaturze naukowej z dziedziny psychologii eksperymentalnej, psychofizyki, psychofizjologii oraz psychologii testów. W Polsce powstają pierwsze publikacje pioniera psychofizyki i psychofizjologii polskiej Juliana Ochorowicza (1850–1917) *Jak należy badać duszę, czyli o metodzie badań psychologicznych* (Warszawa 1874).

Pierwsza próba badawcza dotycząca fizjologicznego i intelektualnego rozwoju dziecka dokonana przez Jana Władysława Dawida (1859–1914) opublikowana została w „Przeglądzie Pedagogicznym” w 1886 roku³. Po kilku latach badania te uzupełnione ukazały się w wydaniu książkowym pt. *Program postarzeń psychologiczno-wychowawczych nad dzieckiem od urodzenia do 20 roku życia*.

W niektórych podręcznikach psychologii i pedagogiki zajmujących się problematyką znużenia uczniów podczas nauki szkolnej cytowane są badania Błażka. Kto kryje się pod tą tajemniczą postacią? Warto zaprezentować, kim był Bolesław Błażek, czego dokonał i czym zasłużył się w rozwoju polskiej nauki.

Bolesław Błażek urodził się 25 stycznia 1872 roku we Lwowie, prawdopodobnie w rodzinie pochodzenia czeskiego (Blašek). Być może był spokrewniony ze znanym ówczesnie ogrodnikiem z Medyki Janem Błażkiem oraz ogrodnikiem Uniwersytetu Lwowskiego Adamem Błażkiem (?). Prawdopodobnie ukończył gimnazjum we Lwowie, gdyż był na pewno studentem Uniwersytetu Lwowskiego. Studiował nauki ścisłe i wiadomo, że wstąpił do służby nauczycielskiej 15 lutego 1897 roku, a egzamin państwowy na nauczyciela złożył 20 maja 1905 roku. Był nauczycielem matematyki i fizyki w Gimnazjum im.

---

¹ A. Bodanko, *Wilhelm Max Wundt (1832-1920)*. [W:] *W stulecie narodzin psychologii naukowej*, red. K. Czarniecki, Katowice 1982.

² „[...] liczba uczniów Wundta w jego pracowni: Polacy - 35” (W. Szewczuk, *Wielki spór o psychikę*, Warszawa 1972, s. 136).

³ J. Pieter, *Historia psychologii w zarysie*, Katowice 1958, s. 264.

Franciszka Józefa we Lwowie, a potem w Cieszynie. W sierpniu 1905 roku został mianowany nauczycielem rzeczywistym⁴.

Będąc nauczycielem w Cieszynie, aktywnie walczył o powstanie gimnazjum polskiego. Wierny o tym z Jego wspomnień pt. *Pierwsze chwile gimnazjum w Cieszynie*, w których m.in. pisze: „[...] zanadto miałem jeszcze z czasów akademickich obciążone sumienie nieprawomyślnością wobec rządów zaborczych. Dostałem policyjny nakaz natychmiastowego opuszczenia Śląska”⁵. Błązek należał do Komitetu organizacyjnego polskiego gimnazjum obok takich działaczy, jak dr Jan Michejda, ks. Józef Londzin. Zorganizował też przed uzyskaniem oficjalnego zezwolenia na otwarcie szkoły egzamin wstępny dla młodzieży, która z niecierpliwością domagała się polskiej szkoły. Szkołę taką uruchomił Michejda, ale Błązka już w tym czasie w Cieszynie nie było.

Z Cieszyna Błązek wrócił do Lwowa, gdzie objął posadę asystenta w nowo organizowanym Zakładzie Fizjologii Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego. Zakładem kierował prof. Adolf Beck (1863–1942), który już wówczas prowadził szerokie badania funkcji mózgu oraz pobudliwości i fizjologii odruchów. Można przypuszczać, że wtedy Błązek pod wpływem profesora rozwinął swoje zainteresowania badawcze w dziedzinie psychofizjologii i zainicjował zastosowanie wiedzy z fizyki do badań nad znużeniem umysłowym uczniów. Po około rocznej pracy w Zakładzie Fizjologii wrócił do gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie. Już jako nauczyciel rzeczywisty pracował kolejno w gimnazjum w Jaśle oraz w Przemyślu.

Bardzo trudno znaleźć materiały o życiu Bolesława Błązka. Wiadomo na pewno, że w latach dwudziestych ub. wieku współorganizował szkołę rolniczą w Bydgoszczy, skąd po dwuletniej działalności przeniósł się wraz ze szkołą do Cieszyna, gdzie czynione były starania, aby szkole tej nadać status uczelni wyższej. W Cieszynie Błązek uczył matematyki i fizyki oraz prowadził ćwiczenia w zorganizowanej przez siebie pracowni. Ponadto zorganizował szkolne kursy pedagogiczne, podczas których wykonywał szereg badań dotyczących zagadnień zmęczenia w nauce szkolnej.

W roku 1937 zorganizował i prowadził w Cieszynie stację meteorologiczną⁶. We wspomnieniach ludzi, z którymi się stykał, był postacią o oryginalnym, charakterystycznym sposobie ubierania się, niezwykle bezpośrednią w kontaktach, nieco rubaszną i pogodną, a jednocześnie był cieszyczem się wielkim autorytetem nauczycielem⁷. Wspaniały organizator wycieczek dla młodzieży, szczególnie lubił organizować włościęgi po Bałkanach⁸.

Nie zachowały się żadne prywatne dokumenty Bolesława Błązka. Można przypuszczać, że zostały zniszczone w czasie okupacji niemieckiej. Według

⁴ H. Kopia, *Spis nauczycieli szkół średnich w Galicji*, Lwów 1909, s. 77.

⁵ „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1929, nr 126.

⁶ *Cieszyńskie Obserwatorium Meteorologiczne*, Komunikaty Instytutu Śląskiego, Katowice 1936–1937, nr 44.

⁷ Informacje ustne zbierane przez prof. Wandę Bobrowską-Nowak z Uniwersytetu Śląskiego (notatki prywatne autora).

⁸ *Zob. Przez kraj słonecznych dolin i górskiej ghusz*, Lwów 1931.

wspomnień osób stykających się z nim wiadomo, że w czasie wojny ciężko chorował na raka krtani, a poszukiwany przez gestapo przenosił się z miasta do miasta. W czasie tych wędrówek umiera; nie udało się ustalić – gdzie. Jego aktu zgonu nie udało się odszukać w urzędach stanu cywilnego Lwowa, Cieszczyzna, Przemyśla i Krakowa. W ewidencji osobowych strat wojennych prowadzonej przez PCK nazwisko Błażka nie figuruje. Różne inne czynności poszukiwawcze nie pozwoliły trafić na Jego ślad. Przepuszczalnie zmarł jako nieznan w roku 1943 lub nawet 1942 wśród ludzi, którzy też go nie znali i zapewne został pochowany jako osoba N.N. Nie pozostawił po sobie żadnej rodziny, całe życie spędził jako bezdzietny kawaler.

Przypuszczać należy, że Bolesław Błażek pierwsze samodzielne badania nad zmęczeniem uczniów rozpoczął w Zakładzie Fizjologii za pomocą aparatu własnej konstrukcji, zwanego estezjometrem sprężynowym. Badania te kontynuował, pracując jako nauczyciel w gimnazjum.

Pierwsze wzmianki o swoich badaniach Błażek opublikował w artykule pt. *Jak można mierzyć zmęczenie uczniów w szkole pod wpływem nauki*, który ukazał się w „Przeglądzie Pedagogicznym” (1898, nr 23). Treści tego artykułu wzbudziły zainteresowanie i redakcja w odpowiedzi na pytania czytelników kilka miesięcy później opublikowała artykuł pt. *Jeszcze kilka słów w mierzeniu zmęczenia uczniów w szkole i o estezjometrze prof. B. Błażka*⁹. W roku 1899 w belińskim czasopiśmie „Zeitschrift für Pädagogische Psychologie” ukazał się artykuł B. Błażka pt. *Ermüdmungsmessungen mit dem Federaesthesiometer*, a Drukarnia Związkowa we Lwowie wydała pracę Błażka pt. *Zmęczenie w szkole na podstawie pomiarów estezjometrem sprężynowym. Przyczynek do doświadczalnej psychologii*. W tym samym roku ukazała się kolejna praca Błażka pt. *Psychometria w szkole*, zamieszczona w pracy zbiorowej wydanej we Lwowie przez Kazimierza Twardowskiego pt. *Z psychologii i fizjologii wychowania*.

W roku 1900 w kilku numerach „Przeglądu Pedagogicznego” (4, 5, 9 i 10) ukazała się kolejna rozprawa naszego bohatera pt. *Nowe studia psychometryczne nad młodzieżą szkolną*, która jest początkiem dość obszernej książki wydanej w tym samym roku we Lwowie pt. *Studia psychometryczne*.

Rok później prof. Beck zamieścił pracę B. Błażka w wydawanym przez Zakład Fizjologii „Archiv für Physik”, które ukazały się tam pod tytułami: *Ein Automatischer Muskelunterbrecher, Aesthesiometer* oraz *O zmęczeniu w szkole*¹⁰.

Pierwsze prace B. Błażka charakteryzowały się tym, że traktował on zmęczenie uczniów w aspekcie organizacji nauczania. Wyraźnie zwracał uwagę na zagadnienia ekonomii sił i czasu pracy ucznia, właściwego doboru przedmiotów nauczania, czasu trwania nauki i przerw między lekcyjnych. Mimo iż praktyka nauczycielska Błażka była stosunkowo krótka, to w Jego pierwszych pracach stwierdzić można pracę naukową z zastosowaniem oryginalnych, dobrze dobranych i przemyślanych metod badawczych oraz zastosowanie odpowiednich przyrządów. Przedstawiane wyniki badań poprzedzał zawsze obszernym wstę-

⁹ „Przegląd Pedagogiczny” 1899, nr 8, s. 73-76.

¹⁰ W. Hahn, *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 2: 1898/99-1909/10, Lwów 1912, s. 379.

pem teoretycznym, podając w odpowiednim zestawieniu ówczesne znane poglądy i badania oraz swój do nich stosunek.

W latach dwudziestych ub. wieku psychologzy i pedagodzy sporo uwagi poświęcili problematyce zmęczenia związanego z wydajnością pracy w szkole. Rozróżniano bardzo dokładnie pojęcia „zmęczenia” i „znużenia” oraz warunki ich powstawania i przebiegu. Tak powstała metoda estezjometryczna, którą stosował z powodzeniem B. Błażek. Na podstawie swoich badań doszedł do wniosku, że można rozróżnić trzy typy uczniów pod względem zmęczenia pracą umysłową:

- uczniowie pilni, uważni, średnio uzdolnieni, u których dość równomiernie występuje niższa wydajności pracy;
- uczniowie, u których już podczas drugiej lub trzeciej lekcji występuje wzmagające się zmęczeniu; takich uczniów według Błażka jest około 55%;
- uczniowie wybitnie uzdolnieni, których nauka nie bardzo wysiła i którzy nawet po kilkugodzinnej pracy nie okazują zmęczenia (Warszawa–Kraków, 1928, s.113).

Wtedy też stosowano do badań stopnia zmęczenia uczniów nauką szkolną szereg różnych przyrządów, takich jak dynamometry, erografy i kimografy, oraz stosowano różne metody badania zmęczenia pracą umysłową, np. metodę algezjometryczną do badania wrażliwości bólu powstającego w wyniku zmęczenia. Wszystkie te metody i przyrządy powstawały w czasie, gdy B. Błażek prowadził pionierskie badania nad zmęczeniem i znużeniem uczniów podczas ich nauki w szkole. Jego badania cennie były wówczas bardzo wysoko: „[...] nauczycielstwa galicyjskiego pierwszym, który się umiejętnie posługiwał metodą eksperymentalną, był Bolesław Błażek”¹¹.

Można przypuszczać, że prace Błażka przyczyniły się do zmian wprowadzanych na początku XX wieku w szkolnictwie powszechnym. Głównym nurtem Jego zainteresowań była „nużąca siła” poszczególnych przedmiotów nauki szkolnej w układzie godzin lekcyjnych. Henryk Rowid (1877–1944), pisząc o wynikach badań nad zmęczeniem, ułożył skalę przedmiotów według ich stopnia trudności: „[...] podajemy tabele uzyskane na podstawie badań psychologów, jak Błażka, Vannoda, Griesbacha, Kemsiesa i psychologa japońskiego Sakakiego [...]” (tabela według Błażka):

- przyroda;
- greka;
- łacina;
- matematyka
- historia;
- niemieckie;
- religia;
- polskie¹².

¹¹ S. Kot, *Historia wychowania*, Warszawa - Kraków 1924, s. 647.

¹² H. Rowid, *Psychologia pedagogiczna*, Warszawa 1923, s. 120.

Bolesław Błażek ostro krytykował pamięciową metodę nauczania, niezrozumienie dla ucznia obowiązujących podręczników oraz sucho i statystycznie wykładaną systematykę. Propozycje reorganizacji pracy szkoły poprzedziły takie oto jego stwierdzenia¹³:

- na zachowanie się ucznia w czasie trwania nauki wpływa w pierwszym rzędzie jego indywidualność ona wyciska swe piętno na jakości przebiegu krzywych, które wszystkie sprowadzić się dadzą do trzech, względnie dwóch zasadniczych typów;
- rodzaj przedmiotu i indywidualność nauczyciela działają równorzędnie z wpływem poprzednim, pozostawiając zawsze wyraźne ślad swego działania na wielkość spostrzeganego znużenia;
- ilość produkowanej pracy na poszczególnych godzinach jest różna i maleje z biegiem czasu trwania nauki;
- ilość pracujących jest różna na poszczególnych godzinach, największa w godzinach pracy, najmniejsza w godzinach odpoczynku.

Przypuszczać należy, iż to dzięki jego badaniom skrócono godziny lekcyjne do 45 minut i wprowadzono tzw. dużą przerwę 15 min. Nie wprowadzono Jego postulatu, aby nie łączyć dwóch godzin nauki na lekcję tego samego przedmiotu. Błażek poruszał także sprawy ocen uczniowskich oraz ustalenia liczebności klas. Wypowiadał się krytycznie o panującym wówczas systemie „dwurazowości nauki”, który polegał na tym, że uczniowie przebywali w szkole przed południem i wracali na zajęcia po przerwie obiadowej.

Na przestrzeni kilku lat Błażek opublikował kilka artykułów, w których wielokrotnie wracał do problemu zmęczenia ucznia podczas nauki szkolnej¹⁴. Do jego badań nawiązywało wielu współczesnych mu pedagogów i lekarzy. Artykuły Błażka poświęcone walce o wprowadzenie jednorazowej nauki spotkały się z pełną aprobatą wielu lekarzy, fizjologów i pedagogów¹⁵. O problemach poprawy struktury nauki szkolnej żywo dyskutowano nie tylko w środowisku polskim, ale także w całej Europie i Ameryce Północnej. Pierwsze oryginalne badanie nad znużeniem prowadził w latach osiemdziesiątych XIX wieku prof. Iwan Sikorski z Kijowa. W Polsce wydano m.in.: A. Mosso *Znużenie* (Warszawa 1892) i E. Tardieu *Znużenie* (Warszawa 1904). Problemem zmęczenia interesowały się w tym czasie różne ośrodki naukowe. Podczas debaty w Akademii Medycznej w Paryżu (1898) dyskutanci poszukiwali przyczyn zmęczenia uczniów objętych nauczaniem. Poddano też krytyce system szkolny, ówczesne metody nauczania, dobór przedmiotów, czas trwania nauki¹⁶.

Tę samą problematykę podjęło na Międzynarodowym Kongresie Psychologów w Monachium (1896) i zalecano prowadzenie badań nad zmęčeniami uczniów podczas nauki szkolnej. Do badań eksperymentalnych tego zagadnic-

¹³ B. Błażek, *Znużenie w szkole na podstawie pomiarów estezjometrem sprężynowym*, Lwów 1899, s. 81.

¹⁴ Np. *W sprawie jednorazowej nauki w naszych szkołach*, „Muzcum” 1902; *Walka o system*, „Przegląd Pedagogiczny” 1903; *W pocie czola*, „Muzcum” 1905.

¹⁵ J. Pieter, *Historia psychologii*, Warszawa 1974.

¹⁶ H. Rowid, *Psychologia...*, dz. cyt.

nia zachęcały wtedy niemal wszystkie czasopisma naukowe, a „Gazeta Lekarska” ogłosiła nawet w tej sprawie konkurs.

Pionierskość badań B. Błażka nie ustrzegła się krytyki, dość ostrej, ale zawierającej sporo zazdrosnej uszczypliwości. Osobą, która tego dokonała był Adam Mahrburg (1855–1913) – autor znany z ciętych recenzji odznaczających się doskonałą znajomością zagadnienia. Przy okazji oceny Błażka wytoczył szereg zarzutów ogólnych pod wpływem innych osób podejmujących się badań eksperymentalnych¹⁷. Krytyka Mahrburga musiała wywrzeć duże wrażenie na autorze prac i na czytelnikach, prawdopodobnie w pewnym stopniu zniechęciła Błażka do podejmowania dalszych prób badawczych i publikowania ich wyników. Przypuszczać też należy, że swoje prace Błażek konsultował z prof. Beckiem i prof. Twardowskim, którzy zamieszczając jego prace we własnym dziełach, wypowiadali się pozytywnie na temat prowadzonych przez niego badań.

Odminną pozycję przyjął Jan Władysław Dawid, który dyskutując z Mahrburgiem na temat badań Błażka, zwrócił uwagę na trudności pracownika szkoły w prowadzeniu badań eksperymentalnych. Zachęcał do prowadzenia tego typu badań, twierdząc, że dla nauczyciela rzeczywiste wykształcenia psychologiczne rozpocznie się dopiero od chwili, gdy zacznie sam prowadzić badania procesu nauczania. Dawid pisał: „[...] każdy nauczyciel, a tym bardziej przyszyty specjalista nie może zatem, jak twierdzi Mahrburg, zaufać wyłącznie podręcznikowi czy samej znanej i dotychczas stosowanej metodzie, bo przyswajanie cudzej wiedzy i myśli okazać się musi później zwykłą stratą czasu”¹⁸.

W trzeciej części dzieła *Inteligencja, wola i zdolności do pracy* (1911) J. W. Dawid, prowadząc ocenę dotychczasowych badań nad znużeniem, powoływał się na prace Błażka, cytując jego tabele w odniesieniu do „siły męczącej” przedmiotów szkolnych. Nazwisko Błażka nie było obecne także części badaczy zagranicznych. Wspomniano o jego pracach na Międzynarodowym Kongresie Higieny Szkolnej w Norymberdze w 1904 roku. Wśród metod przedstawianych na tym kongresie prof. Sakaki i dr Vennod z Brna mówili o badaniach Błażka i demonstrowali jego estezjometr¹⁹.

Zasługą Bolesława Błażka jest fakt, że jako pierwszy zaktywizował ówczesne środowisko nauczycieli polskich do badań i eksperymentów psychopedagogicznych, pobudził do myślenia o przebudowie istniejącego układu struktury szkolnej. Józef Pieter pisał o nim: „Błażka uważać można za właściwego pioniera psychologii wychowawczej w znaczeniu nauki o procesach psychicznych i nauczaniu”²⁰. W pierwszej połowie XX wieku sporo pisali o Błażku polscy uczeni: Aniela Szycówna jako podstawową literaturę dla kandydatów na nauczycieli zalecała prace B. Błażka; A. Dryjski, H. Rowid i S. Baley odwoływali się do jego eksperymentów, a B. Nawroczyński i J. Pieter pisali o jego zasłu-

¹⁷ A. Mahrburg, *Pedagogika eksperymentalna - z powodu prac B. Błażka - znużenie w szkole i studia psychometryczne*, „Przegląd Filozoficzny” 1901.

¹⁸ J. W. Dawid, *O wykładzie psychologii*. [W:] *Pisma pedagogiczne pomniejsze*, Wrocław 1968, s. 256.

¹⁹ E. Piasecki, *Międzynarodowy Kongres Higieny Szkolnej*, „Muzeum” 1906, s. 276.

²⁰ J. Pieter, *Historia psychologii*, dz. cyt., s. 404.

gach w rozwoju polskiej psychologii. Wanda Bobrowska-Nowak i Kazimierz Czarnecki zaliczyli Błażka w poczet pionierów polskiej psychologii naukowej²¹.

Dotychczas ustaliłem, że Bolesław Błażek jest autorem następujących prac:

- *Jak można mierzyć znużenie uczniów w szkole pod wpływem Nauki*, „Przegląd Pedagogiczny” 1898, nr 23, s. 408–409; „Przegląd Pedagogiczny” 1898, nr 24;
- *Ermüdungsmessungen mit dem Federaesthesiometer*, „Zeitschrift für Pädagogische Psychologie“, t. 1, Berlin 1899;
- *Znużenie w szkole na podstawie pomiarów estezjometrem sprężynowym. Przyczynek do doświadczalnej psychologii*, Lwów 1899;
- *Psychometria w szkole*. [W:] *Z psychologii i fizjologii wychowania*, red. K. Twardowski, Lwów 1899;
- *Rysunki dziecięce ze stanowiska psychologicznego*, „Przegląd Pedagogiczny” 1899, nr 8.
- *Nowe studia psychometryczne nad młodzieżą szkolną*, „Przegląd Pedagogiczny” 1900, nr 4, 5, 9, 10;
- *Studia psychometryczne*, Lwów 1900.

Artykuły o tytułach:

- *Ein Automatischer Muskelunterbrecher; Aesthesiometr; O znużeniu w szkole*, „Archiv für Psychik”, wydawnictwo Zakładu Fizjologii Uniwersytetu Lwowskiego, Lwów 1901;
- *Zmiany w czasie świadomej reakcji dla zmysłu słuchu pod wpływem pracy umysłowej. Pomiary na uczniach*, „Muzcum” 1902;
- *W sprawie jednorazowej nauki w naszych szkołach*, „Muzeum” 1902;
- *Walka o system*, „Przegląd Pedagogiczny” 1903;
- *W pocie czoła*, „Muzeum” 1905;
- *Praktyczne ćwiczenia przy nauce fizyki w szkołach średnich*, „Muzcum” 1909;
- *Studia psychometryczne nad znaczeniem pracy ręcznej jako czynnika wychowawczego*, Przemyśl 1910;
- *Fizyka laboratoryjna metodą wyłożoną*, cz. 1: *Nauka o ruchu*, Przemyśl 1920;
- *Przez kraj słonecznych dolin i górskiej głuszy*, Lwów 1931.

---

²¹ W. Bobrowska-Nowak, K. Czarnecki, *Narodziny i rozwój psychologii w Polsce*, Katowice 1970.